

ФАБІАН МИРОСЛАВА
(Ужгород)

Особливості формування етикетного поля в сучасній угорській мові

Семантичний аналіз етикетної лексики сучасної угорської мови показав, що слова утворюють систему, структура якої представлена ієрархічно розташованими елементами в їх різноманітних відношеннях між собою та з іншими словами мови, і ділять її на окремі угруповання. Внаслідок цього виявляються численні опозиції, синонімічні ряди етикетних слів, що представляють явище синонімізації етикетних лексичних одиниць за несуттєвими ознаками. У групах слів з найвищим та середнім ступенем полісемії спостерігається схрещування синонімічних рядів, а це зумовлює диференціацію значень етикетних слів, а також диференціацію відтінків значень всередині синонімічного ряду.

Етикетне поле сучасної угорської мови утворюється лексичними одиницями, значення яких містять об'єднувальні та розрізнявальні диференційні ознаки. У процесі дослідження етикетної лексики враховувалася взаємодія цих ознак, а також фон, на якому етикетні слова співвідносяться між собою всередині одного ярусу мови і за його межами. Внаслідок цього в кожній досліджуваній мовній одиниці виділяються внутрішньоярусні та міжярусні ознаки. Для стратифікації одиниць взагалі, а етикетних слів зокрема, необхідні принаймні чотири зовнішні ознаки: *а)* семантична одиничність, що полягає в здатності мовного об'єкта бути індивідуальним носієм змісту; *б)* комунікативна (виступати в якості самостійного повідомлення); *в)* морфологічна (цільнооформленість та належність мовного об'єкта лише до однієї граматичної парадигми) й *г)* синтаксична одиничність (здатність функціонувати в якості тільки одного члена речення).

Досліджувані етикетні слова поєднують у собі ці ознаки, на фоні яких вони можуть цілком мотивовано вживатися при характеристиках реалій, що безпосередньо не стосуються етикету, хоча опосередковано й конкретизують його особливості та специфіку, пов'язану зі

звичаями та обрядами угорського народу. Так, наприклад, до слів із середнім ступенем полісемії відносимо лексичні одиниці, семантика яких розкривається за допомогою вказівок на реалії, що пояснюють або виділяють суттєві ознаки етикету.

Іменники *dics* та *érvék* входять до складу групи п'ятизначних слів і характеризують різні способи прояву етикету: *dics* вказує на славу, хвалу, доблесть (*dicsőség*), популярність, репутацію (*hírnév*), велич, величність (*nagyság*), сяйво, блиск, що відображає щастя, визнання, урочистість (*a dicsőség, boldogságot, fenséget jelképező fény, ragyogás, glória*) та похвалу, поклоніння, пошану, схиляння (*dicséret, magasztalás, hódolat*), а *érvék* розкриває емоційний бік людського буття: чуття, відчуття, почуття (*az a képessége, hogy a külső ingereket felfogják, ill. az ezek felfogására való vmelyike*), чутливість, уразливість (*érvékiség*), здатність виражати моральні переживання, осуд (*az embernek az a képessége, hogy erkölcsi ítéleteket tud alkotni*), нахил до чого-небудь, здібність, схильність, потяг (*vmihez való tehetség, ratermettség, hajlam*), душу, духовний світ (*érvés, érzelem, lelki világ*).

До п'ятизначних у досліджуваній групі етикетної лексики відносяться *csodálat, érték, isten, istenség, vallás, tisztaság, szentség, koszorú, nagyság, becsületsértés, fogadás* і *mocsok*. Їх семантика розкривається шляхом різноаспектної характеристики людини, її духовних якостей, позитивного та негативного ставлення до навколишнього середовища, до колективу і діяльності інших тощо. Слово *csodálat* відображає душевний стан, почуття, що включає подив, здивування (*a csodál igével kifejezett lelkiállapot, magatartás, érvés; annak az állapota, akit becsülnek, csodálkozás, alnélkodás*), захоплення (*rajongó tisztelet, becsülés vmi vagy vki iránt*), визнання, хвалу, славу (*elismerés, dicsőség*).

Іменник *tisztaság* у свою чергу вказує на високоморальні якості людини, її суспільні цінності: охайність, чистоту (*a tiszta mn-vel kifejezett tulajdonság, állapot*), невинність, чесність, незіпсованість, добросовісність, порядність, що проявляються в діях, поведінці, сприйнятті чого-небудь та розумовій діяльності (*személy vagy közösség gondolkodásában, felfogásában, magatartásában, cselekedeteiben ártatlanság, becsületesség*) й передаються виразами *erkölcsi, lelki, szívbeli tisztaság; az erkölcsi, a lélek, a szerelem, a szív tisztasága* на позначення відвертості, чистоти думок, правдивості, етикету в розмові та інших ситуаціях спілкування (*gondolatban, elméletben, beszédben, kifejezésben vminek zavarosságától vagy idegen elemektől mentes volta*). Семантика досліджуваної лексичної одиниці передає також добре ім'я, репутацію люди-

ни (*vmely személynek jó híre, értéke*) і її внутрішній світ (*érzés, lelki-világ*). Лексична одиниця **nagyság** підкреслює величину, вагомість ко-го-, чого-небудь (*mérhető, megszámlálható, összegszerű mennyiség, vmely természeti, testi vagy lelki folyamatnak, jelenségnek erős megnyilvánulása, nagy foka, jelentős mértéke*), важливість, значущість, значення чого-небудь (*fontosság, jelentőség*), видатні заслуги, надзвичайні здібності й досконалість, які проявляються у відображенні заслуженої поваги, визнання, становища, рангу (*kiemelkedő érdem, kimagasló tehetség, kiválóság, ill. az általa elért megbecsülés, rang*), а також позначає відому, знану особистість (*fontos szerepet betöltő, híres, kiváló, kimagasló személyiség*) й звертання до неї, величання (*nagyságos című személy megszólítása, ill. megnevezése*).

У дослідженні значна увага приділялася різним формам та засобам звертання як різновиду етикетного знака, основними суспільними функціями якого є „встановлення мовного контакту, регулювання соціальних взаємовідношень” між комунікантами [Черникова 1996, 44]. Нами було виявлено групу етикетних слів, які вказують на те, що умови успішного спілкування залежать безпосередньо від правил мовного етикету, прийнятих у певному мовному колективі. Вивчення мовного етикету, його форм та специфіки вираження в сучасній угорській мові сприяє формуванню мовної особистості, здатної правильно орієнтуватися у виборі мовних засобів при досягненні успіху в комунікативному акті. Досліджувані слова **isten, istenség** позначають бога, божество як надприродну силу, що керує світом, долею людей (*az emberek sorsát intéző, ill. az emberek életébe felelősen beavatkozó emberfölötti lény*) і виступає творцем усього живого та неживого, найдосконалішою істотою (*a világ ura, teremtője és fenntartója, a legtökéletesebb személyiség*), а також указані іменники вживаються в значенні філософського поняття бога, божественної ідеї, образу (*az isten mint filozófiai fogalom, az isten eszme kifejeződése, visszatükröződése*), влади, становища, поваги, якими користується вища за становищем особа (*a hatalom, a tekintély vagy a gőg magaslatán embertársai fölött álló, ill. magát oda képzelő személy*).

У межах лексичних значень досліджуваних слів спостерігаємо особливу специфічну рису їх семантики, що полягає в здатності цих лексичних одиниць поєднувати в собі різного роду протиставлення: позитивні риси, з одного боку, та обурення, незадоволення тощо, з іншого, у вигляді непристойних виразів, лайки, грубих слів: **az istenségét neki, nem ismer se istent, se embert, te jó isten!, ne adj isten!, verje meg az isten.**

Наявність подібних випадків свідчить про те, що семантичний зміст етикетних слів визначається не лише тим, що вони позначають, а й фактами, якими вони протиставляються, а це викликає необхідність враховувати психологію протиставлень, що неминуче зачіпає і рівень колективної оцінки семантичної субстанції мови. У результаті семантичні індекси протиставлення як вимірювані величини стають основою для кількісних характеристик окремих компонентів значення, а їх зіставлення дозволяє визначати порівняльну цінність елементів різної психологічної структури етикетного слова. Лексична одиниця *szentség* об'єднує у своєму складі вказівки на святість (*vkinek, vminek szent volta*), святиню, святилище (*szent dolog*), причастя (*oltári szentség*), таїнство (*olyan különleges egyházi cselekmény, ill. a vele járó külső, látható jel, amely a hívőt a kegyelem részesévé teszi*) з прокльонами, лайкою, прокляттям (*a szentségét, a szentségít*). Аналіз семантики досліджуваного іменника дає підстави вважати його „семантично реактивним” [Алимова 1986, 52]. Під семантичною реактивністю розуміють здатність слів розширювати та урізноманітнювати семантичні зони свого функціонування. Указаною закономірністю характеризується немала кількість лексичних одиниць на позначення етикету в сучасній угорській мові.

П'ятизначний іменник *érték* вживається для передачі вартості, ціни чого-небудь (*vmely anyagban, tárgyban, eszközben az a jelleg, tulajdonság, hogy vmely szükségletet elégít ki, és az egyén vagy a társadalom részéről megbecsülésben részesül*), суспільної важливості, значущості, значення кого-небудь (*a társadalmi élet és kultúra szempontjából becses s ezért az egyéntől és a közösségtől nagyra tartott tulajdonság*), майна, багатства, добра (*vagyon, tulajdon*) людини, суспільне визнаної своїми досягненнями й моральними якостями (*a társadalmi életben bizonyos tulajdonsága miatt nagyra becsült személy*), а також будь-яких позитивних зрушень, результатів (*vmely cslekvésnek, eljárásnak haszonnal, eredménnyel járó volta*), а в семантиці слова *vallás* увага акцентується на релігії як формі суспільної свідомості, віросповіданні (*a társadalmi tudat egyik formája: csodatevő, természetfölötti és tiszteletben részesített erők és lények létezésébe vetett hiten alapuló képzeletnek az összessége*), проведенні релігійних церемоній (*szertartásoknak rendszert alkotó összessége*), вірі, переконаннях у чому-небудь (*vmibe vetett hit, meggyőződés*), признанні, свідченні перед богом та в суді (*vallástan, vallomás, tanúskodás, tanúságtétel bíróság előtt*).

Етикетно-емоційним забарвленням характеризується семантика угорських іменників *koszorú* та *fogadás*. Перший позначає вінок у виг-

ляді кола, сплетений з живих або штучних квітів, вічнозелених гілок дерев тощо на знак вияву пошани, любові до померлих і який ставиться на могилах, трунах та пам'ятниках (*karika alakban egymáshoz kötött virágok, művirágok, örökzöld lombok, ágak sora, füzére, melyet gyász, részvét vagy az elhunyt iránti tisztelet jeléül síron, koporsón vagy emlékművön helyeznek el*). Ця лексична одиниця вживається у сучасній угорській мові для характеристики одного з елементів головного убору нареченої на весіллі або за народною традицією вінка з живих або штучних квітів у жінок чи дівчат під час народних гулянь (*esküvőn vagy népi szokásokban menyasszony vagy leány fejdíszéül haszn. élő vagy művirágból készült, kör alakú kisebb füzér*). Лексична семантика слова **koszorú** переходить у семантику позначення предметів, реалій об'єктивної дійсності, що передають пам'ятки, визнання наукових або мистецьких заслуг (*emléktárgy, művészi vagy tudományos érdemek elismerése*), жіночу зачіску (*hajkoszorú*), що-небудь розташоване у вигляді кола (*körben elhelyezkedett tárgyak sora*), а також групи людей, кола осіб, переважно жінок (*körben vagy ehhez hasonló alakban elhelyezkedő személyek, főleg nők csoportja, társasága*).

Якщо лексична одиниця **koszorú** передає зовнішній експліцитний прояв ушанування кого-, чого-небудь, то слово **fogadás** містить вказівку на переважно суспільне виражений експліцитний та імпліцитний вияв поваги, визнання у формі урочистостей, церемоній, прийомів та їх окремих компонентів. Семантика іменника **fogadás** розкривається за допомогою таких формул тлумачення:

1) *vki(k)nek, vminek a tiszteletére csak meghívott vendégek részvételével rendezett barátságos vagy ünnepélyes, díszes társas összejövetel, melyen rendsz. hideg ennivalókat és különféle italokat is felszolgálnak* (дружній або урочистий прийом на честь кого-, чого-небудь, на якому присутні лише запрошені люди і де подають холодні закуски та випивку);

2) *a munkaidőnek az a része, mikor a hivatal, intézmény a felek rendelkezésére áll* (та половина робочого дня на підприємстві або установі, під час якої проводяться зустрічі);

3) *a fogad ígérel kifejezett megállapodás; az efféle fogadás tátele, összege* (за значенням відповідного дієслова - заключати парі, битися об заклад з ким-небудь про що-небудь);

4) *fogadalom* (обітниця, урочиста обіцянка);

5) *fogadtatás* (зібрання).

Семантичний аналіз слів етикету сучасної угорської мови показав, що досліджувані лексичні одиниці відрізняються ступенем семантичної значущості, під якою розуміємо те, що в міру постійно діючої

тенденції до диференціації знаходиться у розвитку. Цей розвиток, супроводжуючись кількісним накопиченням елементів нової якості з їх наступними й закономірними якісними змінами, виступає формою існування та самовираження семантичної значущості.

Поряд з дією „семантичної реактивності” в етикетній лексиці відзначаємо ще одну внутрішньомовну семантичну закономірність, яка полягає в тенденції до семантичної диференціації слів, що разом з тенденцією до уподібнення служить прикладом функціонування у досліджуваній мовній системі одного із законів матеріалістичної діалектики – закону єдності та боротьби протилежностей. У нашому дослідженні вважаємо, що наявність указаної тенденції набуває особливої ваги, якщо враховувати її універсальний характер і об’єктивну можливість прояву в мовній системі в цілому. Без її врахування видається неможливим пізнати сутності різних мов у їх постійному розвитку та видозміні. У вивченні семантичної значущості етикетних слів, а також їх зіставленні, розкриваються не лише спільні або близькі за значенням характеристики етикетних іменників, але й ступінь їх диференціації як у межах лексичних значень, так і на рівні лексико-семантичних груп.

ЛІТЕРАТУРА

- Алимпиева Р.В. Семантическая значимость слова и структура лексико-семантической группы (на материале прилагательных-цветообозначений русского языка). – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1986.- 182 с.
- Черникова Н.В. Новации в сфере обращений и упоминания о человеке // Материалы Всероссий. конф. – Вып. 1 – М.: ИЯ РАН, ПГПУ им. В.Г.Белинского. – 1996. – С. 43 – 45.

Fabian Myroslava

Peculiarities of etiquette field formation in Modern Hungarian Summary

The present article is about means and ways of etiquette field formation in the Hungarian language system. Much attention is paid to both verbal and nonverbal forms of expressing etiquette, their importance for everyday use. Common and different meanings of the words under analysis are also studied to give a clear-cut picture of etiquette field formation peculiarities.